

DUAL TA'LIMDA AMALIY KO'NIKMALARNI BOSQICHMA-BOSQICH TIZIMLI BAHOLASH ALGORITMI VA DIAGNOSTIK VOSITALARI

Raxmatova Umida Davronovna

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Maqolada dual ta'lim sharoitida talabalarning amaliy ko'nikmalarini bosqichma-bosqich va tizimli baholash metodikasi yoritilgan. Amaliy tayyorgarlik natijalarini faqat yakuniy nazorat orqali aniqlashning cheklanganligi asoslanib, kirish diagnostikasi, joriy-formativ baholash, situativ-kasbiy baholash va yakuniy integrativ baholashdan iborat algoritm ishlab chiqilgan. Har bir bosqichga mos diagnostik vositalar, jumladan, diagnostik topshiriq, texnologik chek-list, mentor kuzatuv varaqasi, kasbiy keys, elektron portfolio, refleksiv varaq va integrativ rubrikadan foydalanish tavsiya etilgan.*

Kalit so'zlar: *dual ta'lim, amaliy ko'nikma, tizimli baholash, diagnostika, formativ baholash, mentor, kasbiy keys, portfolio, rubrika, monitoring.*

Kirish. Dual ta'limda talabaning amaliy ko'nikmasi bir martalik pedagogik natija emas. U korxonadagi faoliyat davomida oddiy operatsiyani namuna asosida bajarishdan boshlab, murakkab kasbiy vazifalarni mustaqil hal qilishgacha bo'lgan rivojlanish jarayonida shakllanadi. Shu sababli amaliy ko'nikmalarni faqat semestr yoki amaliyot oxirida nazorat qilish talabaning kasbiy rivojlanish dinamikasini to'liq aks ettirmaydi.

Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibida ham amaliy mashg'ulotlarni korxonalar bilan hamkorlikda olib borish va jarayonni muntazam muvofiqlashtirish hamda monitoring qilishga alohida e'tibor qaratilgan [1]. Shu nuqtai nazardan baholash dual ta'limning yakuniy elementi emas, uning barcha bosqichlariga singdirilgan boshqaruv va teskari aloqa mexanizmi sifatida qoralishi

lozim. N.A.Muslimov va hammualliflar kompetensiyalarni rivojlantirishda talabani faoliyati va natijasini muntazam nazorat qilish, aniqlangan kamchiliklarga muvofiq pedagogik ta'sirni o'zgartirib borish zarurligini ta'kidlaydilar [2]. Z.Sh.To'xtayevaning integratsiya va uzviylikka oid tadqiqotlari ham kasbiy tayyorgarlikda jarayon elementlarining ketma-ket va o'zaro bog'liq tashkil etilishini talab qiladi [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot tizimli, faoliyatli, kompetensiyaviy, diagnostik va reflektiv yondashuvlar asosida olib borildi. Pedagogik diagnostika, kuzatish, faoliyat mahsulini baholash, ekspert baholash, kasbiy vaziyatlarni modellashtirish, o'z-o'zini baholash va pedagogik loyihalash metodlaridan foydalanildi.

Tizimli baholashning asosiy metodik tamoyillari sifatida quyidagilar belgilandi:

- uzluksizlik;
- bosqichlilik;
- mezonlarning barqarorligi;
- topshiriqlarning murakkablashib borishi;
- baholovchilar xulosalarining integratsiyasi;
- tezkor teskari aloqa;
- natijaga ko'ra korreksiya;
- talaba rivojlanish dinamikasini hisobga olish.

Tizimli baholashda asosiy savol "talaba qancha ball oldi?" emas, balki "talabani amaliy faoliyati qaysi nuqtadan qaysi darajaga rivojlandi va keyingi rivojlanish uchun nima qilish kerak?" tarzida qo'yiladi.

Natijalar va muhokama. Amaliy ko'nikmalarni baholashning to'rt bosqichli algoritmi taklif qilindi: kirish diagnostikasi – joriy-formativ baholash – situativ-kasbiy baholash – yakuniy integrativ baholash – korreksiya va individual rivojlanish vazifasi.

1. Kirish diagnostikasi. Kirish diagnostikasi talaba korxonadagi dual ta'lim faoliyatiga kirishishidan oldin amalga oshiriladi. Uning maqsadi talabaning boshlang'ich amaliy tayyorgarligi, xavfsizlik qoidalari, texnologik tushunchalari va asosiy operatsiyalarni bajarish darajasini aniqlashdir.

Ushbu bosqichda quyidagi vositalardan foydalanish mumkin:

- qisqa diagnostik test;
- amaliy mikro-topshiriq;
- jihoz va vositalarni tanish topshirig'i;
- texnologik ketma-ketlik kartasi;
- xavfsizlik bo'yicha situativ savollar.

Natijada talabaning boshlang'ich profili tuziladi. Mazkur profil barcha talabaga bir xil murakkablikdagi amaliy topshiriq berishning oldini oladi.

2. Joriy-formativ baholash. Joriy baholash talabaning kundalik yoki haftalik faoliyatini kuzatishga qaratiladi. Uning asosiy vazifasi xatoni qayd etish emas, uni vaqtida aniqlab, talabaning keyingi harakatini to'g'rilashdir.

Bu bosqich uchun texnologik chek-listdan foydalanish samarali hisoblanadi. Chek-listda har bir amaliy operatsiya bo'yicha kuzatiladigan harakatlar belgilanadi:

- mustaqil bajardi;
- qisman ko'mak bilan bajardi;
- mentor ko'magida bajardi;
- bajara olmadi.

Mazkur to'rt pozitsiyali qayd tizimi amaliy ko'nikma shakllanishida ayniqsa muhim bo'lgan mustaqillik darajasini aniqlash imkonini beradi. Joriy baholashda korxona mentorining roli yuqori hisoblanadi. U talabaning real ish joyidagi faoliyatini uzluksiz kuzatish imkoniyatiga ega. Professional ta'lim va korxonalar integrativ hamkorligi aynan ta'lim vazifalari bilan ishlab chiqarish faoliyatini uyg'unlashtirish imkonini beradi [4].

3. Situativ-kasbiy baholash. Talaba standart amaliy operatsiyalarni o'zlashtirgandan keyin uning ko'nikmasini muammoli vaziyatda sinash lozim.

Chunki amaliy ko'nikmaning yuqori darajasi tayyor algoritmnini takrorlash bilangina belgilanmaydi.

Situativ-kasbiy baholash uchun kasbiy keyslardan foydalanish taklif etiladi. Masalan: "Texnologik jarayon yakunida mahsulotning sifat ko'rsatkichi belgilangan me'yordan chetga chiqdi. Vaziyat sabablarini aniqlang, tekshirilishi kerak bo'lgan parametrlarni ketma-ket belgilang va muammoni bartaraf etish uchun asoslangan yechim taklif qiling".

Bunday topshiriqda talabani bir vaqtning o'zida bilim, kuzatuvchanlik, tahlil, amaliy harakat va qaror qabul qilish qobiliyati namoyon bo'ladi.

Situativ topshiriq quyidagi mezonlarda baholanadi:

- muammoni to'g'ri aniqlashi;
- zarur ma'lumotni tanlashi;
- sabab-oqibat aloqalarini belgilashi;
- amaliy yechim variantlarini taklif qilishi;
- tanlangan yechimni asoslay olishi;
- xavfsizlik va sifat talablarini hisobga olishi.

4. Yakuniy integrativ baholash. Yakuniy baholash talabani barcha faoliyat natijalarini umumlashtiradi. Bunda faqat yakuniy amaliy topshiriq natijasidan foydalanish maqsadga muvofiq emas. Talabani butun dual ta'lim davridagi rivojlanish dinamikasi hisobga olinishi zarur.

Shu sababli yakuniy baholash quyidagi manbalarga asoslanishi taklif etiladi:

Baholash manbasi	Baholanadigan jihat
Amaliy topshiriq	kasbiy faoliyat natijasi
Mentor kuzatuv varaqasi	ish joyidagi barqaror faoliyat
Kasbiy keys	muammoli vaziyatni hal qilish
Elektron portfolio	ish natijalari va rivojlanish dalillari
Refleksiv varaq	o'z faoliyatini tahlil qilish
Integrativ rubrika	barcha mezonlar bo'yicha yakuniy daraja

Bunday yondashuv baholashning bir martalik nazoratga bog‘lanib qolishiga yo‘l qo‘ymaydi. Kompetensiyalarni faoliyat mahsuli, ekspert xulosasi va o‘z-o‘zini baholash ma‘lumotlarini uyg‘unlashtirish asosida baholash samaraliroq ekanligi pedagogik tadqiqotlarda ham qayd etilgan [5].

Tadqiqot doirasida baholash natijalarini tizimlashtirish uchun “Amaliy ko‘nikmalar dinamikasi xaritasi”dan foydalanish taklif etiladi. Xaritaning asosiy tuzilishi: ko‘nikma – boshlang‘ich daraja – joriy natija – mentor xulosasi – situativ topshiriq natijasi – yakuniy daraja – rivojlanish tavsiyasi. Masalan, talabaning “texnologik jarayondagi og‘ishni aniqlash” ko‘nikmasi kirish diagnostikasida past darajada bo‘lishi, joriy baholashda o‘rta, situativ keysda yetarli, yakuniy baholashda esa yuqori darajaga ko‘tarilishi mumkin. Bunday dinamika oddiy yakuniy ball orqali ko‘rinmaydi. Shu jihatdan mazkur xarita ikki vazifani bajaradi:

birinchidan, diagnostik vazifa – amaliy ko‘nikmaning o‘zgarish dinamikasini ko‘rsatadi;

ikkinchidan, boshqaruv vazifasi - qaysi ko‘nikmaga qo‘shimcha topshiriq, mentor ko‘magi yoki mustaqil mashq zarurligini belgilaydi.

Baholash metodikasi faqat natijani qayd etish bilan tugamasligi lozim. Har bir baholash bosqichi quyidagi mikrosikl asosida tashkil etilishi taklif qilinadi: topshiriq – kuzatish – baholash – teskari aloqa – tuzatish – takroriy faoliyat. Agar talaba texnologik operatsiyani bajarishda xatoga yo‘l qo‘ysa, unga faqat past ball berish pedagogik jihatdan yetarli emas. Mentor xato sababini talaba bilan birgalikda aniqlaydi, to‘g‘ri usulni ko‘rsatadi yoki yo‘naltiruvchi savol beradi, shundan keyin talaba mazkur operatsiyani takroriy bajaradi. Shu tarzda baholash nazorat vositasidan rivojlantiruvchi metodga aylanadi. Kasbiy tayyorgarlikda refleksiya va o‘z-o‘zini baholashning qo‘llanishi talabaning o‘z faoliyatini boshqarishi va kasbiy mas’uliyatini oshirishiga xizmat qiladi [6].

Tizimli baholashda OTM o‘qituvchisi va korxona mentorining funksiyalari aniq belgilanishi zarur. OTM o‘qituvchisi:

kompetensiyalar va indikatorlarni belgilaydi;

diagnostik vositalarni loyihalaydi;
natijalarni o'quv dasturi bilan bog'laydi;
rivojlanish dinamikasini tahlil qiladi.

Korxona mentori:

talabani real ish jarayonida kuzatadi;
amaliy faoliyat sifatini baholaydi;
tezkor teskari aloqa beradi;
mustaqillik darajasini qayd etadi.

Talaba:

o'z natijalarini tahlil qiladi;
portfolio yuritadi;
xatolar va yutuqlarni qayd etadi;
keyingi rivojlanish maqsadini belgilaydi.

Mazkur funksional taqsimot dual ta'limdagi baholashni fragmentar nazoratdan yagona metodik tizimga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa. Dual ta'limda amaliy ko'nikmalarni baholashning samaradorligi nazoratning ko'pligi bilan emas, uning izchil va rivojlantiruvchi xarakterga ega ekanligi bilan belgilanadi. Taklif qilingan metodika kirish diagnostikasi, joriy-formativ baholash, situativ-kasbiy baholash va yakuniy integrativ baholash bosqichlarining o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. Har bir bosqich uchun maxsus diagnostik vositalardan foydalanish amaliy ko'nikmaning faqat yakuniy natijasini emas, uning shakllanish jarayonini ham kuzatish imkonini beradi. "Amaliy ko'nikmalar dinamikasi xaritasi" talabaning individual rivojlanishini qayd etish, kamchiliklarni aniqlash va korreksion topshiriqlarni belgilashga xizmat qiladi.

Texnologik chek-list, mentor kuzatuv, kasbiy keys, elektron portfolio, refleksiv varaq va integrativ rubrikaning o'zaro uyg'unlashtirilishi dual ta'lim sharoitida amaliy ko'nikmalarni tizimli va obyektiv baholash metodikasining asosini tashkil etishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-yanvardagi 14-son “Oliy ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2025.
2. Muslimov N.A., Boltaboyev S.A., Turayev A.B. Kasbiy kompetentlik. –Toshkent: TDPU nashriyoti, 2024. – 150 b.
3. To‘xtayeva Z.Sh. Oliy ta’lim bosqichlarida fanlar integratsiyasi va uzviyligini amalga oshirishning nazariy asoslari // Samarqand davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. 2018. – №2. – B. 139-142.
4. To‘xtayeva Z.Sh., Mamedova A.A. Professional ta’lim muassasalari va korxonalarning integrativ hamkorligi mazmuni // Educational Research in Universal Sciences. 2024. – Vol. 3, Special Issue 4. – B. 283-287.
5. Hikmatova S.R. Ta’lim muassasalarida kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari va metodlari // Nazariy va amaliy fanlardagi ustuvor islohotlar va zamonaviy ta’limning innovatsion yo‘nalishlari. 2025. – 2(5). – B. 638-644.
6. Tukhtayeva Z.Sh., Rahmatova B.K. Reflexive - Importance and Stages of Innovative Technologies in Teacher Activity // American Journal of Pedagogical and Educational Research. 2024. – Vol. 29. – P. 144-148.
7. Umurov Z.L. Dual ta’lim sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini baholash mezonlari va monitoring tizimi // Maktabgacha va maktab ta’limi. 2026. – №3. – B. 651-659.
8. Xudoyberdiyev E. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlar // Fan va jamiyat. 2025. – №8-2. – B. 24-26.